

УДК 821.162.1-6.09 Ю.Словацький:7043

ФЛОРИСТИЧНІ МОТИВИ У ТВОРЧОСТІ ЮЛІУША СЛОВАЦЬКОГО

Олена ГАСЬКЕВИЧ

Обласний літературно-меморіальний музей Юліуша Словацького в Кременці
вул. Юліуша Словацького 16, Кременець, 47003
lenahask@ukr.net

У статті зроблена спроба дати визначення функції рослин у літературній творчості та епістолярній спадщині Юліуша Словацького. З огляду на систематизацію знань про місце і роль флористичних символів у Словацького, акцентується увага на одному з дискурсів його творчості. Наводяться уривки з творів поета, які ілюструють концепцію автора статті.

Ключові слова: Юліуш Словацький, естетика, літературна творчість, флористичні символи.

Питання визначення функції й естетики флористичних мотивів у творчості та епістолярній спадщині Юліуша Словацького повинно відкрити один із суттєвих аспектів естетичної та історіософської свідомості видатного польського поета-романтика Юліуша Словацького. Частково цій темі приділяли увагу польські дослідники А.Ковальчикова,¹ Р.Пшибильські², Е.Гженда³ та К.Зажицькі⁴, однак комплексно флористичні мотиви, присутні в усій творчості поета, ще не аналізувалися.

Автор ставить перед собою мету створити повний перелік рослин, що використовувалися Словацьким у його поетичній і епістолярній спадщині, їх ботанічну ідентифікацію, а також підкріпити зібраний матеріал цитатами з творів поета.

Поезія Словацького, його епістолярна спадщина та щоденник свідчать про розвинуту здатність митця до спостереження світу, що в поєднанні з базовими знаннями про природу та обізнаністю з європейською літературною традицією дало змогу йому створити багато високохудожніх образів, де природа є не лише тлом для розвитку подій. У драматургії Словацького рослини нерідко стають дійовими особами, на перший погляд, непомітними, але без них твір був би схематичним. Краса світу, віддзеркалена у природі, стала частиною духовного світу поета, яким він щедро ділиться у своїх ліричних творах.

На підготовчому етапі роботи автором створено каталог усіх згадуваних у літературній і епістолярній творчості Словацького рослин із повною вибіркою цитат. Джерельною базою послужило повне зібрання творів Юліуша Словацького у 14 томах (Słowacki J. Dzieje / Pod red. Juliana Krzyżanowskiego. Wrocław, 1959).

---

¹ Kowalczykowa A. Pejzaż przyrody // Słowacki. Warszawa, 1999. S.209–218.

² Przybylski R. Ogród tułacza // Ogrody romantyków. Kraków, 1978.

³ Grzęda E. Funkcja i estetyka motywów drzewa i lasu w twórczości Juliusza Słowackiego. Wrocław, 2000.

⁴ Zarzycki K. Drzewa, krzewy i kwiaty w dziełach młodego Juliusza Słowackiego // O Słowackim "umysł, ludzie, różne". Warszawa, 2009.

Юліуш Словацький – один із найвидатніших поетів Польщі епохи романтизму. Народився 4 вересня 1809 р. (м. Кременець на Волині) в сім'ї викладача Волинського ліцею. Навчався у Віленському університеті на юридичному факультеті. Після його закінчення працював у Варшаві в банку. Брав участь у Листопадовому повстанні 1830–1831 рр., після поразки якого у двадцятидворічному віці змушений був емігрувати закордон. Більшість свого дорослого життя він провів в еміграції, з них 13 років – у Парижі. Поет прожив неповних 40 років. Помер у Парижі від туберкульозу. Похований на цвинтарі Монмартр. У 1927 р. прах його урочисто перезаховано у краківському королівському замку Вавель, “бо духом рівний був королям”. Саркофаги Юл.Словацького та Адама Міцкевича розташовані поруч. Біля саркофагу Словацького – урна із кременецькою землею як символ єднання поета з його малою батьківщиною. За своє коротке життя Ю.Словацький створив 25 драм, понад 20 поем та 150 ліричних поезій, які увійшли в золотий фонд світової літератури та принесли йому славу і визнання. Значною є епістолярна спадщина поета, що входить в окремих том на 600 сторінок.

Провідною темою творів митця є заглиблення в історичні причини втрати польської державності, боротьба та шляхи досягнення незалежності Польщі. Пізні його твори відзначаються глибоким містицизмом. На окрему увагу заслуговує поет як творець історіософської теорії генези Духа, розкритої у поемах “Генезис Духа” та “Король Дух”. Цей останній твір один із найвидатніших польських літературознавців С.Маковський охарактеризував так: “...Філософія поеми ототожнюється не лише з автором-оповідачем, а й з нацією, планетою, космосом... Вона є авангардним твором найвищого класу, який майже на сто років випередив свою епоху”. Словацького заслужено називають поетом-пророком, оскільки у творі “Pośród niesnastek Pan Bóg uderza w ogromny dzwon...” він пророко передбачив прихід папи-слов'янина, що і здійснилося більш ніж через сто років із обранням Івана Павла II.

Одне з чільних місць у творчості поета посідає українська тематика. Дух української землі поет мав нагоду глибше пізнати, подорожуючи у студентські роки Україною. Його шлях пролягав через Волинь та Поділля, Одесу, Умань, Тульчин, Бар, Житомир, Бердичів. У творчості поета чітко простежується еволюція поняття України. Від ранніх романтичних поезій (“Пісня козацької дівчини”, “Українська думка”, “Мелодія II”), в яких домінує захоплення героїкою козащини, красою степів, які “навіть сліпий впізнав би...по запаху квітів” (за визначенням С.Маковського, молодий поет сприймав Україну традиційно як географічну і культурну категорію, а не як етнічну), через осмислення соціально-етнічної окремішності українців у “Срібному сні Саломеї” й аж до пророчих слів у поемі “Вацлав” “...що Україна знов колись воскресне!”, які можна трактувати як передбачення незалежної Української держави. Українською тематикою позначені й інші твори поета – “Беньовський”, “Мазепа”, “Змій”, “Балладина”, “Вацлав” та ін., які дають підстави назвати Словацького одним із найяскравіших представників “української школи” у польській поезії. Виняткове місце у творчості митця посідає Кременець – мала батьківщина поета, місто, яке назавжди стало для вигнання уособленням втраченого раю (“Там, під оком пам'яті”, “В щоденник Софії Бобрівни”, “Година роздумів” та ін.).

З творчістю Юліуша Словацького український читач може ознайомитися через переклади його творів. Перший переклад поеми “Батько зачумлених”, здійснений Іваном Верхратським, надруковано наприкінці XIX ст. у Львові. Згодом його поезії перекладали Михайло Старицький, Микола Зеров, Максим Рильський, Микола Бажан, Дмитро Павличко, Роман Лубківський та інші. Варто також виділити аматорські переклади його творів земляками-кременечанами (І.Гарасевич, М.Гецевич). До двохсот-

річного ювілею поета у 2011 р. вийшла у світ двотомна збірка творів Юліуша Словацького за загальною редакцією Романа Лубківського.

Закінчивши курс навчання у Віленському університеті, Юліуш Словацький, безумовно, був добре обізнаним із основами ботаніки – цьому сприяла тодішня мода на приватні ботанічні сади і так зване герборизування, що проявилось у зацікавленні ботанікою, зокрема збиранні гербаріїв. Однак у “проектуванні” і “садінні” свого особистого “літературного саду” поет, без сумніву, керувався не науковими постулатами, а романтичною естетикою, літературними і народними традиціями. Поет завжди з любов'ю ставився до краси слова, хоча й не нехтував етноботанічними реаліями.

У своєму поетичному саду Словацький зібрав 217 різноманітних видів рослин, хоча часто вживав і загальні назви – *лука, ліс, квітка, дерево, бур'ян, степ*. Світ рослин оточував митця від моменту його народження до останніх днів. Ципріан Норвід так описує помешкання вмираючого поета: “Кілька горщиків із квітами на ганку перед вікнами тими стояло, а осмілені мешканцем горобці злітали туди і щебетали”⁵.

У баченні Словацького, світ складається з багатьох тісно пов'язаних реальностей. Однією з них є світ рослин, середовище існування людини. Краса світу, відображена у природі, була часткою його душі. Virізнені у своїй творчості рослини поет наділяє розмаїттям значень і функцій – від естетичної до символічної. Сценерія творів Словацького завжди гармоніює з дією твору. В еміграції очима уяви поет воскрешає в пам'яті бачені в дитинстві краєвиди, вкотре серцем вирушаючи у подорож до рідного краю. Тут рослини є невід'ємною частиною його зростання, уособленням безпеки, яку гарантувала дитині рідна домівка. Повторюючи їх назви як закляття, поет-вигнанець у минулому шукає притулку в тіні приятних йому лип, берез, тополь кременецьких садів, вдихаючи запах конвалій зі схилів гори Черчи. Деревом прадитинства поета була тополя: “Здавалося мені, що ангел мій охоронець зі смутком оповідав, як було коло мене в першій хвилі мого життя. Я чув, як після меси бабуня виходила на східці будиночку, біля яких росли дві тополі – чув, як відчиняла двері і питала про мене...”⁶ На жаль, садиба Янушевських не збереглася; оплакуючи давніх мешканців, всохли й тополі⁷, дарма також шукати лавку під тополею в ботанічному саду, на якій маленький Юліуш любив сидіти з мамою. Змінилися часи, іншим стало і зелене вбрання Кременця. З його краєвиду тополі зникли ще у 80-х роках минулого століття – падали під сокирами і пилами, не знаходячи співчуття. Тополя у свідомості кременчан – це “енергетичний вампір”. Дєрева цього не люблять, бо його цвіт викликає алергію, а також у його віттях охоче гніздяться ворони. Ці воронячі гнізда, напевно, запам'яталися поетові, бо він згадує про них у фрагменті поеми “Пан Тадеуш”⁸.

В уяві поета рідний будиночок постає оточений зеленню. “Мамо моя, колись малий наш будиночок, білий, як сніг, з зеленими ставнями, з червоним дахом, обсадимо різнокольоровими мальвами. Позаду буде рости кілька ялин, кілька берез тремтливих, і стежки будуть висипані жовтим піском, і ластівки будуть гніздитися над ганком...О, яке б то було щастя!”⁹.

Мальви Словацький називає своїми улюбленими квітами. Згадує їх у своїй творчості нечасто, лише 12 разів, але вони займають в душі поета особливе місце. Ці невибагливі квіти ростуть як у квітниках, так і на пустирях та по узбіччях, наче барвистою ви-

⁵ Norwid C. Czarne kwiaty. Warszawa, 1983. S.57.

⁶ Słowacki J. Listy do matki // Dzieła. T.13. Wrocław, 1959. S.340.

⁷ Sandecka I. Enklawa Słowackiego w Krzemieńcu // Krzemieniec – Ateny Wołyńskie Juliusza Słowackiego. Biblioteka Narodowa. Warszawa, 2004. S.166.

⁸ Słowacki J. Pan Tadeusz // Dzieła. T.4. S.158.

⁹ Ibid. Listy do matki. // Dzieła. T.13. S.196.

шивкою прикрашаючи рідну землю. В народній традиції мальви вважаються одною з флористичних емблем України, у регіональній традиції символізують самотність.

Вигляд рідного будинку, де міститься літературно-меморіальний музей, напевно, не розчарував би поета. Будинок відновлено, а на подвір'ї ялини оточують бронзове погруддя Великого Кременчанина, обабіч шумлять дві берези, посаджені в 1969 р. Миколою Бажаном та польським поетом Ярославом Івашкевичем. Тремтливі тіні ластівок, що кружляють над садибою доповнюють красу образу. Це контрастне поєднання темної зелені і ніжної білизни берез свідчить, за влучним зауваженням Й.С.Павліковського¹⁰, що Словацький мислив образами. Відомо, що сам поет добре володів пензлем, залишилося багато його рисунків та ескізів, а єдина znana його олійна картина прикрашає тепер салон садиби-музею.

У творчості Словацького береза здебільшого є уособленням плачу та смутку (згадана 68 разів, у тому числі 17 – як плачуча). Рoste на курганах та могилах. У ХІХ ст. на кременецьких цвинтарях садили плодіві дерева, щоб кожен жебрак міг угамувати голод плодами і з вдячністю помолитися за душу того, хто під тим деревом спочиває. У листах до матері поет, власне, й згадує “сливочку”¹¹ чи “черешеньку”¹², що мала отінити могилу “коханої бабуні”. Наприкінці ХІХ ст. на кременецьких цвинтарях на зміну сливкам і грушкам прийшли берези – їх садили як на католицьких, так і на православних цвинтарях¹³.

Не дивно, що літературна та епістолярна спадщина Словацького рясніє різноманітними дендрологічно-флористичними термінами, адже зростає він серед надзвичайно багатой природи. Унікальність рослинного світу Кременеччини полягає у тому, що і розташований він на межі двох ботанічно-географічних поясів – Поділля і Полісся і двох кліматичних – середземноморського і континентального. Тут росте понад 1200 видів квітучих рослин, у тому числі 18 реліктових і 16 ендемічних. Тому варто помандрувати слідами поета до тих чарівних місць, де “зірки небесні й квіточки червоні...”¹⁴ складають поеми. Імовірно, що “квіточки червоні” – то польові маки, але в контексті спостерегається певна диспропорція: цвіт маку доволі великий, щоб відповідати зменшеній формі “квіточки”. Можливо, йдеться про гвоздику Анджейовського – *dianthus Andrzejowskianus*¹⁵, що росте на схилах кременецьких пагорбів. Таким чином ботаніки уславили друга родини Словацьких-Янушевських, видатного ботаніка, викладача Кременецького ліцею, а згодом Київського університету св.Володимира, письменника і просто хорошу людину Антонія Анджейовського. Квіти цього виду гвоздики, маючи форму малесеньких зірочок, досконало гармоніюють із “зірками небесними”. Про мак Словацький неодноразово згадує і як про квітку, і як про наркотик, дію якого сам випробував, оскільки в ХІХ ст. галюциногенні рослини широко використовувалися в медицині. Трапляється, ледь вловимий звук чи запах може навіяти безліч споминів, викликати затерті в пам'яті образи з далекого минулого, нагадати про близьку людину. Таку магічну дію мав для поета запах конвалії. Писав до матері із Парижа: “Найгарніший з дочок моїх дам ім'я хресне Твоє, і це ім'я довго звучатиме, поєднане із запахом конвалії, що росте на Черчі – це лише можу – звук, голос, відгомін дати нашому смутку”¹⁶.

¹⁰ Pawlikowski J.S. Studium nad “Królem-Duchem”. Cz.1: Mistyka Słowackiego. S.70.

¹¹ Słowacki J. Listy do matki // Dzieła. T.13. S.270.

¹² Ibid. Listy do matki // Dzieła. T.13. S.205.

¹³ Ibid. Jan Bielecki // Dzieła. T.2. S.104.

¹⁴ Słowacki J. W pamiętniku Zofii Bobrówny // Dzieła. T.1. S.138.

¹⁵ Определитель высших растений Украины. Киев. Фитосоцицентр. 1999. С.80.

¹⁶ Słowacki J. Listy do matki // Dzieła. T.13. S.390.

Сумуючи, поет до такої міри ідеалізував край свого дитинства, що не міг належно оцінити красу чужих йому красвидів¹⁷. Так, у Флоренції він ностальгічно згадує ще один милий його серцю і міцно закорінений у топографічних реаліях рідної землі образ: "...Навіщо обтрясав я плоди гесперид, що ростуть на апельсинових деревах Сходу, коли міг тільки спокійно іти до Жолобів або на Лису Гору і струшувати собі прозори марини* в наших рідних садах?"¹⁸.

Описові Словацького більше відповідає сорт вишні Великоовочева Прозора (*Grosse cerise transparente*), привезеної з Німеччини на Волинь у другій половині XVIII ст. Її плоди яскраво червоного кольору, дещо прозорі, кислуваті на смак. Однак помологи Кременецького ботанічного саду піддають сумніву цю ідентифікацію – вони вважають, що назва "марини" відповідає сорту *Лотовка*, друга назва якого – *Agnate or Murillo* – в місцевій вимові могла змінитися на "марини"¹⁹. Напевне, перебуваючи на канікулах у Кременці, юний поет не раз ходив у навколишні ліси по чорниці, бо згадує про них у "Беньовському". Чорниця на Кременеччині – одна із найпопулярніших ягід, яку збирають впродовж цілого літа. К.Зажицький, не знаючи місцевої флори, вважає чорницю (*Vaccinium myrtillus*) надзвичайно рідкісними на Волині і заявляє, що йшлося тут про ожину (*Rosaceae*)²⁰.

"Герборизуючи" зі Словацьким, потрапляємо далі на Дівочі Скелі – пасмо гір, де величезні скельні блоки створюють фантастичний красвид. Дівочі Скелі ботаніки відносять до зони степу. Тут викликає захоплення багатство місцевої флори, де домінують степові рослини. Але степ в уяві Юліуша Словацького асоціюється з Україною в географічному понятті XIX ст., а саме з Наддніпрянщиною. Цей овіяний романтикою козацький край поет відвідав у 1827 році. Безкраї простори, вкриті буйною рослинністю, справили настільки величезне враження на поета-романтика, що згодом стали сценерією для багатьох його творів. Саме цим пояснюється той факт, що творчість Юліуша Словацького посідає одне з чільних місць у польській літературі "української школи". Звичайно, метою подорожі молодого Юліуша до Одеси були не ботанічні дослідження "квіткових лук України", а пошуки натхнення, і мандрував він ними не з університетським підручником ботаніки, а з пером і записником. Тому в творах на українську тематику, особливо у "Змії", його описи часто розходяться з ботанічними реаліями. Так, неодноразово згадуваний там верес росте переважно в соснових лісах, а очерет не квітне пурпуром²¹. Натомість, в описах степу поет не згадує жодної з найбільш характерних для цієї зони рослин: ковили – *stipa lessingiana trin. et rupr.*, льону – *linnum Auwstrlakum l.*, тюльпана Шренка – *Tulipa Schrenkii Regel*, тимяну Маршалла – *Tymus Marschallianus Willd.*; вівсяниці – *Festuca sulcata Hock.*²² та ін. Автор "Змія" цілеспрямовано не ставив за мету відтворення реалій, називаючи в поясненнях до цього твору свій "роман" "майже цілковито витвором уяви"²³. Незрівнянний запах квітучого степу поет згадує і в "Думі про Вацлава Жевуського"²⁴.

¹⁷ *Slowacki J.* Listy do matki // *Dziela*. T.13. S.195.

* Марини – це регіональна назва сорту вишень.

¹⁸ *Slowacki J.* Listy do matki // *Dziela*. T.13. S.356.

¹⁹ *Симиренко Л.П.* Помология. Киев, 1973. Т.3. С.54–55.

²⁰ *Zarzycki K.* Drzewa, krzewy... // *O Slowackim umysly ludzi różne*. Warszawa, 2009.

²¹ *Slowacki J.* *Żmija* // *Dziela*. T.2. S.65.

²² *Панова Л.С., Протопопова В.В.* Степові рослини. Київ, 1983.

²³ *Slowacki J.* *Żmija* // *Dziela*. T.2. S.85.

²⁴ *Slowacki J.* *W pamiętniku Zofii Bobrowni* // *Dziela*. T.1. S.55.

Характерною для українського краєвиду квіткою Словацький вважав “польову троянду”. Найімовірніше, він мав на увазі дику троянду, або шипшину (*rosa kanina*), поширену по всій території України – росте на узбіччях доріг, лісових галявинах, цвинтарях, межах, схилах пагорбів та в ярах. Справжнім символом України завжди була і залишається верба. “Без верби й калини нема України”, каже прислів'я. Із 29 відомих ботанікам видів верби поет обирає вербу плакучу (*Salix alba L.*). Майже у всіх його творах вона виступає як символ журби та смутку. Її ареал у Словацького сягає від Євфрату (“Париж”) через Францію і Поділля аж до сибірських снігів (“Ангеллі”). Характерний для народного фольклору мотив душі, заклятої у вербі, Словацький із властивою йому іронією використав у “Балладині”: пияка і негідника Грабця німфа Гопляна із ревнощів зачарувала у вербі.

Словацький, легковажно поставившись до опису рослинного покриву степу у “Беньовському” і “Королі-Духу”, дуже реалістично описав “велетенські буки” (“Король-Дух”) як домінуючий елемент гірського краєвиду Карпат. Бук лісовий (*Fagus sylvatica L.*) поширений у лісах Закарпаття й Прикарпаття. У зоні лісостепу він трапляється вкрай рідко, але саме в околицях Кременця поет бачив ці величні дерева²⁵.

Виняткове місце в творчості Юліуша Словацького займає Поділля як образ малої вітчизни у ширшому її розумінні. Зміфологізовані пейзажі Юлінок, Верхівки, Софіївки були місцем дії багатьох його творів, в тому числі “Короля-Духа”²⁶. У “Беньовському”, декларуючи свої естетичні замилювання, поет називає найближчі йому рослини і дерева: конвалію, польову троянду, березу, ялину й калину.

[...] З нас кожен мав край юності щасливий
Що вічно у душі цвіте людській
Я сам, що бачив і Христа оливи,
І мармури у ризі вогняній,
Найвище ставлю над всіма краями
Село маленьке з срібними струмками,
Із луками, де в затінку цвіте
Конвалія, де сосна та ялина,
Де дика ружа польова росте,
Стоїть береза, явора дружина...
Чому ж болото навіть миле те,
Де без ходуль не перейде людина?
Бо там спізнав я літ юнацьких чар,
Палав, хмурнів, як місяць із за хмар²⁷.

Деревом, характерним для рослинності Поділля, є, на думку автора, ясен Беньовського, піднесений ним у ранг тотему:

І син мій буде знов приємність мати,
Мов Актеон, терпіти від судців,
І на невірність друзів нарікати,
І ясен цей, що батько мій садив,
Як я, прощальним оком споглядати...²⁸

²⁵ Определитель высших растений Украины. Киев, 1999. С.60; Заверуха Б. Бук на околицях Кременця // Наукові записки Кременецького педінституту. Т.5. Тернопіль, 1960.

²⁶ Makowski S. W Julinkach-Anielinkach. S.53.

²⁷ Словацький Юліуш. Зібрання творів. У 2-х т. Переклад Максима Рильського. Т.1. Пісня 23. Львів, 2011. С.231.

²⁸ Словацький Юліуш. Зібрання творів. У 2-х т. Переклад Максима Рильського. Т.1. Пісня 23. С.227.

Традиція садити ясени біля будинків зберігалася в сільській архітектурі Волині та Поділля аж до Другої світової війни. Завдяки розгалуженій кореневій системі, ясен активно відтягує зайву вологу, тому дім, біля якого росте ясен, захищений від сирості. Шлях Юліуша Словацького з Волині до Литви пролягав через багністі терени Білорусі, населення якої знане через надзвичайну бідність, причиною якої були постійні неврожаї. По дорозі Словацький зауважив знесилених з голоду людей, які жилилися стеблами водяних лілій²⁹. Потрясіння поета було настільки сильним, що водяна лілія, одна з найтаємничіших і найскладніших з точки зору символіки квіток, стала в “Беньовському” та “Ліллі Венеді” символом крайнього зубожіння та голоду.

Як Кременець для Словацького безумовно і завжди асоціювався з дитинством, так його рання юність пов'язана з Литвою. Серце вразливого юнака було відкрите для краси природи. У товаристві близького приятеля Людвіка Шпіцнагля він з захопленням спостерігав за фантастичним калейдоскопом зміни пір року, і цей безконечний рух збуджував уяву, породжував безліч відтінків відчуттів і настроїв:

В шибки встромивши зір, серед наук весною
Вслухались мисленням у шелести зростання
І квітів і дерев. А в зимові години
Вони ішли бігцем по сніжній ополонці
І там, задихані, з морозу аж червоні,
Звертали в сторону, звідкіль весна проворна
Находить. Як життя, вдихали перший повів
Надвесняних вітрів, що рвались, як з оковів;
А потім, як бальзам сосна розлила чорна,
Вони, до пахощів левад побайдужілі,
Знаходили нові пахучості у гіллі, –
А був то запах вод, оплаканих вербою,
Що з хвилі тихої щовечора здіймався;
А восени, коли в охоплених тужбою
І золотих лісах туман блакитний слався,
Уява юнаків, як випалена й хвора,
Сумна була, як мисль старих людей про вчора³⁰.

Зі щоденника поета довідуємося, що Словацький зауважував навіть найнезначніші кліматичні відмінності між Литвою, Поділлям та Волинню³¹.

Територія Литви розташована на західних рубежах Східно-Європейської рівнини. Її рослинний покрив складається з мішаних лісів, арктичної і степової рослинності. І хоча тепер флористичним символом Литви вважається льон, Словацький, як зазначає Є.Гженда, уже в ранніх творах вдало виділив сосну як основний елемент литовського краєвиду³². У Словацького цей символ міцно пов'язаний із язичницькою традицією, дотепер відчутною у Литві:

Z daleka ciemna wstęga sosnowego lasu
Ściemniała, widać przez las błękit bitej drogi,
Wiatr przez nią leci, sosny jak litewskie bogi
Chwieją się, jodły siedzą śniegiem przywalone,

²⁹ *Słowacki J.* Do autora Irydiona. List 2 // *Dzieła*. T.7. S.290.

³⁰ *Словацький Юліуш*. Година думки. Переклад Д.Павличка // *Зібрання творів*. У 2-х т. Т.1. Львів, 2011. С.152.

³¹ *Słowacki J.* Fragmentsy pamiętnika (1817–1832) // *Dzieła*. T.11. S.156.

³² *Grzęda E.* Funkcja i estetyka motywów drzewa i lasu w twórczości Juliusza Słowackiego. Wrocław, 2000. S.32–33.

Gdzieindzie drzewko ścięte jak cegły czerwone
 Poukładane w stopy, inne do trójnogów
 Podobne...jak ołtarze dawnych Litwy bogów,
 Czerwienią się po lesie osmętnione mgłami
 I sosen tak nakryte liściami – jak chmurami³³.

Тому й християнізацію Литви Словацький метафорично представляє як прищеплення на “соснових саджанцях” олів Христа³⁴.

Як запах конвалії був для Словацького символом рідного Кременця, так бальзамічний аромат сосни навівав спогади про Литву, “про дні, проведені між соснами”³⁵.

Є.Гженда слушно виділяє в творчості Словацького дуб як дендрологічну емблему Поділля.³⁶ Це, безперечно, найбільш значеннєвий флористичний символ у загальноєвропейській культурі. У праїндоевропейській мові корінь слова *дуб* ідентичний з словом *дерево*. Дуб можна трактувати як архетип дерева, як вісь світу, засіб комунікації між небом та землею. Дуб символізує силу, могутність, довговічність, шляхетність. У переважній більшості випадків він означає чоловіче начало (за винятком німецької, де дуб – *eiche* жіночого роду) В багатьох древніх народів дуб присвячений найвищому божеству: Зевсові у греків, Торе у германців, Перкунасові у литвинів, Прове у балтійських слов'ян. У язичницькій традиції германців та литвинів дуб не лише вважався священним деревом, а й сам не раз виконував функції святині, бо у його дуслі могли поміститись кількадесят чоловік. Є.Гженда приділила багато уваги різним функціям дуба у творчості Юліуша Словацького³⁷.

У кельській традиції з особливою шанобою ставилися до дубів, на яких росла омела. Подібні вірування відомі й у друїдів. За однією з версій, семантика слова *друїд* походить від слова *дру* – дуб. До найважливіших ритуалів у друїдів належить власне обрізання з дуба омели, якій приписувалась чарівна сила. Коли місяць був уповні, жрець у білих шатах приносив у жертву дубові два білих бики, опісля спеціальним золотим серпом зрізав омелу. Обізнаний із друїдськими віруваннями, Словацький в одному з варіантів четвертого рапсоду Короля-Духа кущі омели, що звисали з дуба, ототожнив з надходженням нової віри, перемогою християнства:

Z dębów ostatnie spadają jemioli,
 W lasach ostatnie ucichają wrzawy...
 Nad całym ludem stoi Anioł Pański
 Z ognia miłości – Anioł Chreścijański³⁸.

Особливу групу в “літературному саду” Юліуша Словацького становлять екзотичні рослини – їх каталог значно менший, порівняно з каталогом рослин рідної землі. У ньому поет представив найбільш знані рослини: пальму, помаранчеве дерево, лимон, кедр, тис, кипарис, лавр, тамаринт, ананас, алое, ранункул. Назви цих рослин з'являються після його великої романтичної подорожі на Близький Схід у 1836 р. У ранніх творах поета вони виконують декоративну функцію, є елементами екзотичного краєвиду. Так, вводячи у сценерій “Думи про Вацлава Жевуського” найпоширеніші дерева Сходу, поет творить синтетичний візерунок пригод свого героя:

³³ Słowacki J. Pan Tadeusz. Fragmenty poematu.3 // Dzieła. T.4. S.160.

³⁴ Ibid. Do autora Irydiona // Dzieła. List 2. T.7 S. 290.

³⁵ Ibid. Listy do matki // Dzieła. T.13. S.116.

³⁶ Grzęda E. Funkcja i estetyka motywów drzewa i lasu w twórczości Juliusza Słowackiego. S.37.

³⁷ Grzęda E. “Próchno się w gwiazdy rozłata” – dęby Juliusza Słowackiego // Prace polonistyczne. Studia i szkice o Słowackim. LII. 1977. S.250–253.

³⁸ Słowacki J. Król-Duch // Dzieła. T.4. S.216.

Він плавав морями і звався Фарисом,
Мав спочин під пальмою, під кипарисом,
У храмі Кааби моливсь, як араби
Над гробом святого пророка³⁹.

Отримавши у Женеві Біблію у перекладі ксьондза Вуйка, поет ніколи з нею не розлучався. Її щоденне читання дуже допомагало йому під час подорожі Святою Землею. Знайомство з етноботанічними реаліями Близького Сходу викликало у поета численні асоціації зі Священним Письмом. «Я, дорога моя, був у Назареті і, прийшовши до оливкового лісу, сів біля криниці і чекав, може якась подібна постать серед назаретянок, що приходять по воду, з'явиться мені...»⁴⁰. Мандрівник-романтик із захопленням споглядав далекосхідні краєвиди святої Землі, що простирались перед ним. Рослинний покрив цієї незвичайної країни став для поета сценерією біблійної історії, що поставала в уяві поета. «А земля та, о! Дорога моя, яка ж гарна! Якими ренункулами вогнистого кольору, блакитної і білої барви вкрита, які нарциси, які іриси, як подібна на прекрасний килим»⁴¹.

Світ природи у Словацького є уособленням краси, досконалості, приводом для захоплення Творцем. У генезійній творчості (з 1843 р.) рослини стають формами, в яких працюють духи різного рівня досконалості. Кожна рослина є об'єктом контакту з живим творінням Божим.

Епістолярна спадщина поета містить численні згадки про флористичні захоплення Словацького, які він успадкував від своєї матері, вразливої на красу природи пані Саломеї. У перші роки еміграції він писав із Женеви: «Тут така мода, щоб кожен мав при столі свою улюблену і відмінну від інших склянку. Я ж волію, однак, цей келих, наповнений квітами, тримати у своїм покої – бо люблю квіти так, як Ти, Мамо»⁴².

Упродовж цілого життя поет повертався до думки про те, щоб придбати собі власний «кляптик землі». «Хотів би мати щось своє на землі – щось дуже маленьке – щось дуже повне квітів, дерев і зелені»⁴³. Хоча плани купівлі маленької земельної ділянки так ніколи і не здійснилися, поет охоче порядкував у квітнику, не лише допомагаючи закоханій у нього панні Паттей, а й для власного задоволення. Ця його робота далеко не завжди приносила бажані результати, і він нерідко нарікав, що квіти, незважаючи на те, що він їх поливає, у нього не ростуть⁴⁴. Присутність квітів у щоденному житті людини поет вважав дуже важливим чинником. «Сонце, отже, приятель, квіти на балконі і віра у Божу опіку – це речі, якими хвалюся Тобі і хочу, щоб ти зі мною пораділа»⁴⁵.

Своє життя поет ототожнював не з цвітом, а з колосом, що символізує плід життя: «Вілію я їв із земляками – у домі Германа – на сні...[...] Врешті, за давнім звичаєм, я витягнув стебло сіна з-під скатертини і витягнув його без квітки. Господиня дому, побачивши моє засмучення, запропонувала, що сама мені другий витягне, отож, витягнула мені стебло дуже коротке, не з квітом, а із колосом на кінці...Отже, тлумач,

³⁹ Словацький Юліуш. Дума про Вацлава Жевуського. Переклад Романа Лубківського. Зібрання творів. У 2-х т. Т.1. С.50.

⁴⁰ *Slowacki J.* Listy do matki // *Dziela*. Т.13. S.473.

⁴¹ *Ibid.* S.302.

⁴² *Ibid.* S.196.

⁴³ *Ibid.* S.263.

⁴⁴ *Ibid.* S.360.

⁴⁵ *Ibid.* S.425.

собі, моя дорога, що дні мої будуть короткими, але колос по них залишиться...я так тлумачу сам і радію”⁴⁶.

У розмові з ворожкою, про яку згадував у листах до матері, поет своєю улюбленою квіткою назвав троянду⁴⁷. Цей найпопулярніший в європейській культурі флористичний символ поет називає понад 300 разів, використовуючи її найрізноманітніші символічні значення. Не уникнув він традиційного для середньовічної куртуазної літератури мотиву солов'я і троянди. Квітка ця виконує й неодмінну естетичну функцію як уособлення краси і досконалості. Поет вважає троянду посередником між світом реальним і світом духовним. Так, у перекладі Віктора Коптілова “Останній спогад. До Лаури”.

Синя троянда з неба до мене
Впала твоєю сльозою⁴⁸.

Перекладач хибно тлумачить *góřę niebieską* як означення за кольором – у польській мові це слово означає як колір неба, так і (рідше) небесне походження. У Словацького ж якраз і йдеться про троянду небесного походження. Тема троянди – дару Небес, троянди Дантового Едему, символу універсуму і досконалого щастя – поет розвинув у своїх пізніших творах на містично-історіософську тематику, а також у кореспонденції цього періоду.

Троянда є атрибутом Святого Духа, даром божественної любові: “*Duch Święty przemienion w góřę i diamenty*”⁴⁹. Золота троянда – символ Вселенської церкви, благословення Небес і радості – у Словацького стає також символом досконалості в Бозі: “Я хотів би, щоб з кожним днем якась нова у Тобі народжувалась ружа – золота – духовна – один із цих квітів, які Дух Святий в нас народжує, які є незліченного числа і невимовного аромату...”⁵⁰.

У приватному житті Словацького троянди також відіграють неабияку роль. Квітники з троянд оточують його у Швейцарії, він часто отримує їх у букетах⁵¹. Дещо претензійну роль відіграла ця квітка під час невдалого поединку поета з Ропелевським. “Проходячи повз костел Магдалини через квітковий ринок, я купив за гріш троянду, щоб її увесь ранок в руці тримати і могти зів'ялу послати – кому? Пані відгадає”⁵². Адресаткою мала бути муза Словацького – Йоанна Боброва. Ружі вона таки не отримала, бо “у вогні не була”, а наш поет, що завжди кохався у театральних жестах, крокував із трояндою у руці через увесь Париж, стилізуючись під романтичного героя. Любов до квітництва Словацький розділяв із матір'ю. Він неодноразово посилав їй з Парижа насіння і цибульки квітів й ображався, коли мама вчасно не забирила посилки⁵³.

У кореспонденції Словацького висадка цибулек тюльпанів не завжди означала заспокійливу працю у квітнику – тут йшлося про щось зовсім прозаїчне і матеріальне⁵⁴. Словами “цибульки тюльпанів” поет зашифровував у листах інформацію про грошові

⁴⁶ *Slowacki J. Listy do matki // Dzieła. T.13. S.337.*

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ *Slowacki J. Ostatnie wspomnienie. Do Laury // Dzieła. T.1. S.67, а також “Останній спогад. До Лаури” // Словацький Юліуш. Зібрання творів. У 2-х т. Т.1. С.57.*

⁴⁹ *Slowacki J. Bóg Duch, innego znać nie będziecie... // Dzieła. T.1. S.153.*

⁵⁰ *Slowacki J. Listy do matki // Dzieła. T.13. S.494.*

⁵¹ *Ibid. S.32.*

⁵² *Slowacki J. Listy do Joanny Bobrowej // Dzieła. T.14. S.149.*

⁵³ *Slowacki J. Listy do matki // Dzieła. T.13. S.402.*

⁵⁴ *Kott Jan. Cebulki Slowackiego // Jan Kott. Nowa Polska 10. 2009.*

перекази, отримані ним від матері, які наш романтик, як виявляється, примножував, з успіхом граючи на біржі⁵⁵.

Рослини у Словацького супроводжують близьких йому людей, говорять про них, стають їхніми символами. Так, литовську горобину поет ототожнював із Людвікою Снядецькою – своїм першим нерозділеним коханням. Мотив цей присутній у його кореспонденції⁵⁶, у “Подорожі до Святої Землі із Неаполя”⁵⁷ та у “Беньовському”⁵⁸:

O Lutko! Dziecka kochanko, bądź zdrowa!
Jeżeli kiedy pod tą jarzębiną,
Co nieraz kładła koralowe grona
Na twoje włosy, siedzisz zamyślona,
Jeżeli książkę położysz przy sobie,
Jeżeli szalona ta pieśń z tobą będzie,
Kart nie odwracaj...

Цвіт гвоздики Словацький пов'язував із постаттю бібліотекаря Кременецького ліцею Павла Ярковського⁵⁹ – давнього приятеля родини Словацьких–Янушевських. Завдяки йому, молоденький Юліуш міг користатися багатою кременецькою бібліотекою, а перед виїздом до Варшави Ярковський дав юнакові рекомендаційний лист до Йоахіма Лелевеля. На думку Є.Івановського, П.Ярковський був уособленням усіх чеснот, єдиною пристрастю якого були книги⁶⁰. П.Ярковський – один із нечислених кременецьких друзів поета, саме йому поет постійно переказував у листах до матері “поклони” та йому послав два перші томи поезії. На звістку про хворобу бібліотекаря Юліуш писав матері, що постать цієї прекрасної людини в його уяві оточена веселкою гвоздик, які так любив П.Ярковський⁶¹. На звістку про смерть приятеля Словацький знову з сумом згадує про два захоплення бібліотекаря – книги і гвоздики⁶².

Не усі рослини, про які йдеться у поетичній спадщині поета, можна ідентифікувати. Загадкою залишається таємнича “нитка Магдалени”, згадана у “Балладіні”; імовірно, квітка “хай Бог святить” – це лютик із старовинної казки, який лиха мачуха посадила на могилі чоловікових дітей, “квітка у формі туфельки” – орхідея, а неодноразово згадані в листах із Швейцарії до матері “жовті фіалки” – це братики. Не раз флористичні назви використовувалися поетом з огляду на їх милозвучність, часом поет навіть не уявляв собі рослину, яку вона означає. Заледви чи, наділяючи принцесу Феніксану із “Князя Незламного” екзотичною квіткою *Maravilla*, поет уявляв собі, що це звичайнісінький нагідок.

Досліджуючи творчість Юліуша Словацького, можна простежити особливу аналогію між магічним світом рослин і законами геології. У пошуках корисних копалин геологи спостерігають за рослинним покривом місцевості, певні рослини вказують, що під ними у глибині землі заховані певні мінерали. Так само і рослини, присутні у творах поета – це символи прихованих скарбів душі поета.

⁵⁵ *Słowacki J.* Listy do matki // *Dziela*. T.13. S.373, 467.

⁵⁶ *Ibid.* S.365.

⁵⁷ *Ibid.* T.4. S.17,37.

⁵⁸ *Ibid.* T.3. S.99.

⁵⁹ *Krzemińska M* Paweł Jarkowski – bibliotekarz krzemieniecki. *Krzemieńec – Ateny* ;;;Juliusza Słowackiego. S.175.

⁶⁰ *Iwanowski E.* Listki z Ukrainy. T.3. Kraków, 1902. S.77.

⁶¹ *Słowacki J.* Listy do matki // *Dziela*. T.13. S.479.

⁶² *Ibid.* S.485.

**FLORAL MOTIFS
IN THE LITERARY WORK OF JULIUSZ SLOWACKI**

Olena HASKEVYCH

*Kremenets Juliusz Slowacki Museum
16, J.Slowacki st., Kremenets, 47003
lenahask@ukr.net*

The attempt to define the plants' function in the literary work and epistolary heritage by Yuliush Slovatski is made in this article. The systematization of knowledge about the place and role of floral characters in Slovatski's literary works is made in order to focus on one of the discourses of his work. The excerpts from the poetry are given to illustrate the concept of the author.

Key words: Yuliush Slovatski, aesthetics, literary works, floral symbols.

**ФЛОРИСТИЧЕСКИЕ МОТИВЫ
В ТВОРЧЕСТВЕ ЮЛИУША СЛОВАЦКОГО**

Елена ГАСЬКЕВИЧ

*Областной литературно-мемориальный музей Юлиуша Словацкого в Кременце
ул. Юлиуша Словацкого, 16., Кременец, 47003
lenahask@ukr.net*

В статье сделана попытка дать определение функции растений в творчестве и эпистолярном наследии Юлиуша Словацкого. С учетом систематизации знаний о месте и роли флористических символов у Словацкого акцентируется внимание на одном из источников его творчества. Приводятся отрывки из произведений поэта, иллюстрирующие концепцию автора статьи.

Ключевые слова: Юлиуш Словацкий, эстетика, литературное творчество, флористические символы.

Стаття надійшла до редколегії 21.05.13.
Прийнята до друку 26.07.13.